

traganje za nastasijevićem

Jednom je Bora Stanković napravio divan prodor nečeg specifično našeg, balkanskog, u našu literaturu i to je bio ujedno i najveći na tom planu posle narodne poezije i Njegoša. Drugi put je to sledovalo Nastasijeviću, ali on je zbog svoje stroge doslednosti ostao neprihvatan. Desilo mu se nešto neobično i izvanredno retko: da nađe čitaocima i obožavaocima među polupismenim svetom i ljudima iz naroda, u malogradske sredine: među kalfama, trgovcima, zanatlijama, kelnerima — ljudima kojih se kultura uopšte možda nije dotakla, intelektualna publika, pak, zauzeta literarnim strujanjima na Zapadu, nije ga primetila i okrenula je glavu od njega. Ponovilo se nešto slično što i s Disom: da ga ne prime upravo zbog onoga po čemu je bio svoj i njegova je sudbina u tom smislu kao i skoro svih začetnika naše moderne literature. I tu se ispostavlja jedna, u poslednje vreme, nereška dilema: je li umetnost ono što prihvataju polupismeni ili kulturom i poznavanjem napojeni ljudi? Ne važi pravilo, ali kad jednog od najnemogućijih pesnika i pisaca prihvataju polupismenjaci može se posumnjati u okoreli ukus poznavalaca, u njihovu nemogućnost da se iz lažnog sjaja izlegnu.

Šta je uradio Nastasijević? Opuštio se šarm jezika ili tražio sbiti? I to i to. Kod njega su te dve linije uporedne: čitate i uživate u jeziku, u sklopovima i opija vas nezadržljiva sila koja i njega goni da piše. I ne dvomite se je li to umetnost ili nije. Jer možete stotinu puta da pročitate jedan isti tekst i neće on nimalo izgubiti od svoje draži. Vi ćete da je te redove pisao čovek od veštine i umevanja ali nećete znati kako na koji je način svim gde treba slomiti rečenicu, gde ugraditi reč? Gde načiniti pauzu, a gde groteskom uštinuti misao. Čini se da su sve te njegove reči i rečenice unapred u sebi tvrdilo sročene, pa tek stavljene na hartiju. I onda opet: ispred li on svoju misao jednom niti ili je gradi kao mozaik? Jer ne zna se, posto je sve to kod njega tako čvrsto građeno da mu je ne moguće pronaći kraj. Tami vilajet iz koga on istinoslovno zapisuje rano iz spominjanja ne trpi objašnjenja, jer su ona izlišna i ništa ne mogu da objasne. Tako i njegovo kazivanje: vidimo da samo tako može da bude, bez opipljivih kontura, muzikom li, rečju, tek — ispričano da se zapamti, sa tajanstvenošću letopisca koji beleži bez ticanja, ali verno. Ispada zato da se on spuštao dubljim stepenicama od svesti i priglušivši ekstazu doneo objavu sveta prenapregnute čulnosti i mitskog opštenja, pa ga skamenio ne hotevši da se u njegove ponore meša. Što je bilo vidljivo njegovom ljudskom oku, rekao je, što je ostalo nevidljivo bolje i ne kazivati kad je kazivanje uzaludno.

Desi se ovako: čitate ga zbog neobične lepote jezika, zbog melodičnosti poredanih reči i nemate vremena da poslušate o čemu priča, a tek nakon svega ostane trag njegovih reči i njegovih slika. Ne fascinira on ispričanim — to kad nije mistično obična je, često banalna fabula — nego načinom, sredstvima: opija duhom i zapahom vilajeta u koji vas uvodi i sve što ga više čitate, sve mu više verujete. Ima on moć koju vam primorava da kroz jezik doživljavate stvari i da ih kroz jezičke slike vidite. I kad se unapred zna da je njegov svet onakav kakav uistinu jeste, nerealan, tim vam se i njegov podvig učini većim, jer ako vas baš i ne uveri u postojanje prvog sveta, on vam učini bliskim i privlačivim njegovu strujanje i njegov krivotok. Samo dalje od njegovih reči možete da posumnjate, inače vas zarobi logika njegovog pričanja i postanete beslovesni pred njim: može da vas vodi kud hoće.

Pa je li onda mistifikator? Ali za njegovu mistifikaciju stvarnosti ne važe principi koji su izgrađeni za

traganje, on je toliko dosledno išao svojim tokom da se samo iz posebnih teorijskih aspekata može posmatrati. Jer ono što u svakom slučaju zovemo mistificiranom stvarnošću, kod njega je jednovrsno bavljenje suštinama; to je uvid u jedan način našeg egzistiranja. Dubljim iščekivanjem zamećenog u nama on otkriva izvestan puls naknadno prošaran tamnilom i sve njegovo naprezanje je u tom pravcu: da mu uhvati ritam i da ga svesti privede radi isceljenja. Ostaje nam zauvek nedokučivo zašto je to svoje mitsko hteo da dokaže jezikom i melosom više nego događanjem; možda što su mu moći prevagnule tamo, ka melosu, ali se jedno posigurno zna: da se nasuprot kulturi koju je nesumnjivo imao oslanjao samo na svoj sluh i svoje slućenje; ništa pozajmljenog i ničeg što bi ličilo na druga pisanja. Njegov rad bio je početnički, pionirski, prevelika ambicija jednog pesnika koji se u svim oblastima literature ogledao i morao da bude i sam svoj teoretičar. Rekli su već da je njegovo pesništvo bila opasna avantura i tu se ne bi imalo šta dodati sem da je po svom zamahu mogla da bude po sebi katastrofalna. I pak se u njegovom slučaju ponovila jedna istina na koju se često zaboravlja kad se hoće da ostvari nešto veliko, istinsko. Za pisca, dok stvara, ne postoje drugi književni bogovi sem njega; sve što je napisano pre njega — škrto je po istini čiji posmišnji on služi; ono što se piše pomešano je sa krpicama starog, re-

čenog već, i samo on ima u viziji nezamenjiv put. Ta iluzija zato da bi se pisac sam snašao da odneguje svoj glas, da se ne bi služio istinama drugih. On tako oba uha prisloni na svoje bilo i trudi se da samo njega sasluša; galama spolja pomicuće ga, sprečiče da kaže ono što je čuo. A nauk od drugih pisaca u tom momentu štetan je; on ga dotle uzdiče, a odatle sputava. Ne čudi zbog toga što svi veliki ruski pisci s kraja prošlog veka nisu podnosili jedni druge: u jednom istom vremenu same su se njihove istine sukobljavale.

Kaže se: da je najbolje po pisca ako se on u svojoj knjizi ne oseti. Kod Nastasijevića razabiramo i ono što priča, i jezik, i pisca, pa ipak, sve to tako prenaplašeno, ne smeta jedno drugom, a ne smeta ni nama; čak nam i ličnost piševe upotpunjuje celishodnost doživljaja. On kao da nas tako, krijuci se, opominje da je pisanje ljudski posao, ali da u izvesnom momentu poprima vrline koje su otudene od nas, nešto drugo: moć koja postaje delotvorna. I mi uvek vidimo da je on otuđivao od sebe to svoje, ali ne vidimo na koji je način to postizavao, kojim sredstvima. I zašto je na kraju krajeva to činio? Da li baš radi isceljenja? Marks uči da je religija oblik samo-otudjenja nastao iz protivčnosti same svetske osnovice, a to uz odgovarajuću transformaciju, može da se primeni i na Nastasijevićev slučaj. Samo, koje su te protivčnosti: psihološke, seksualne, fizičke prirode? Ili pak u njima treba delimično tražiti sveukupnost društvenih odnosa.

Pisac otuđuje od sebe kad napravi junaka ili kada ostvari mit. Tada junak živi posebnim, svojim životom i intencije piševe više su nemoćne prema njemu; on je onakav kakav je i uloga piševe svodi se tu samo na upotpunjavanje njegovog lika ka oživotvorenju. Junak živi i misli svojom glavom i njegova sudbina je nezavisna od ruke piševe; kad nije tako onda je junak sakt i beslovesan. Isto tako i mit: ne može mu se promeniti suština, jer krije u sebi duboku, nerazjašnjenju logiku zbiljanja i unutrašnje konstitucije i

kad bi pokušali suštinu da mu izmene, bio bi potkopan i krhak, mogao bi se prvim pogledom razotkriti i poreći. Nastasijević pripada malom broju pisaca koji su otuđivali celovito, do kraja. On je otuđio čitav jedan svet posebnih kontura i unutrašnje pulsacije, udahnuo mu sablasnu tajanstvenu groznicu i samosvojne protivčnosti, bez razrešenja, sudbinske. Tako je i njegova umetnost umetnost otkrovenja; manje stvaralaštvo, više ponavljanje sprečenog u sebi, pričuvenog i naslućenog. Gde razum ne može da otkloni može melos i može reč. Gde se nešto mutno splelo tamo se ne čeprka nego samo spomene. Iz skromnosti ili iz majstorstva on je insistirao na draži tajanstvenog i svoj svet zasnuo onako kako se njemu, njegovoj plati pričinio: taman, crvotočan i prisutan. I ne samo zato što su njegovi junaci u stvarnosti zbilja postojali, često i pod istim imenom, nego i po prepoznatom zbivanju i preplitanju ljudskih sudbina vidi se: krije on u sebi dublju kompenzovanu realnost ljudskih većitih problema. Ne on što je vidljivo, znano, nego ono prisutno i nepoznato, što se samo služi a nikad tačno ne razabira. Nastasijević hoće baš to: — kako se u nama iz nagona, iz sjuete ostvaruje trag teškog zatočeništva nečemu izvana, što nas se možda dotakao a možda i nije. Jer iz tih mnogih sudbina od kojih svaka za sebe u tamnom vilajetu izuzetnom neumitnošću beleži svoj trag, pre bi se videlo njihovo suštinsko egzistiranje pod unutrašnjim imperativom, nego u spoljnim »sopoljinskim« silama. On se nije upustio u rešavanje ovosvetske realnosti, nego ju je kao subjektivni proizvod transponovao i sugerirao kroz tamni vilajet; nije se uzdržao da prekoraci svensku osnovicu i umesto dijalektike događanja uspostavi harmoniju čulnog i ritmičkog jedinstva. Učinio je u našoj literaturi što je i Kafka u stranoj pre njega — iz obrisa ovosvetske realnosti izvukao svoj intimni doživljaj, svoje viđenje i na njemu nadgradio jedan poseban svet.

U pamćenju njegove braće ostao je jedan detalj iz predratnih vremena: dva mladića iz Gornjeg Milanovca, njegovog mesta rođenja, umrla su sa »Tanim vilajetom« u rukama. Kao i mnogima Biblija, njima je ta knjiga služila kao put do mističnog razrešenja. Zašto? Zbog njene prilaslosti za taj kraj ili zbog suštice koja je tu našla stanište? Tek mora se misliti na ponore koji svejedno postoje u svakom čoveku, a čiji je on upravo rođeni tumač. Ne bi se inače ni moglo pomisliti da bi njegov odzvik mogao da bude tako koban.

I još nešto: među njegovim hartijama može se videti kako je nastala muzička drama »Meduško blagoslov«. Prvobitno je to bila jedna melodija zabeležena negde u Šumadiji u svega tri takta. Svedoči to o njegovoj privrženosti tlu i o autentičnosti motiva. Zato je i jednog Engleza, muzičara Loveta Edvardsa fascinirao njen susključali balkanski fatalizam i snagav.

Postoji u njemu uzmućena krv strasnih balkanskih nagona, gde se sve sažiče iznutra, samo, što se u spoljnim znacima ne vidi, nego samo slući »ovde dote, u život, i to mutno njegova je opsesija: on mu opipljive korene traži i hoće da ga u mahinacijama prepozna; i kad se zavlači u ljude, misli da će ih melodijom nekom otključati, nekim pomnjanjem nadražljivih motiva. Ako je u krvi to nesaznatljivo i teško, onda je treba razotkriti, pronaći joj nevidljive tokove. Može se to jer on je jasno naslutio povezanost govora sa tom takvom krvi: ona ga je obavila, iznutra ga sažegla, te je za nas samo naš, srpski, balkanski. Otkuda inače njegova prilaslost za krv, otkuda u poslovicama, zagonetkama, u uzrečicama, psovkaama i stigmatama takva tipska obojenost i draž?

prestoni ikona brista

XVIII v.

PUTNIK

1. Putniku ruke mu njegove poljubite nokte posadite u svoje oči spustite se pred njim na ta vaša ranjata kolena što su raskrčavila zemlju.

Sagnite se pred putnikom koji je video više sveta od vas.

Sagnite se deco i poljubite mu tu u krov ogrezlu tu suzama opranu crnu kandžu.

2. Putniče ti jedini putniče koji znaš da tvoje putu ne sme da bude kraja zaustavi se kraj mene i eto pričaćemo o tragovima koje smo ostavili na peščinim stazama.

Zaustavi se putniče i samo jednom pogledaj preko planine kako su daleko sela i gradovi od kojih si pošao.

Putniče jedini putniče pogledaj opet unapred vidiš li ravnicu ti širi oči eto prilike da raširiš ruke i zagrliš me.

3. To što čujem ja čuješ i ti putniče čuje i on. Kakva je onda razlika između nas?

Pa ipak pred tobom u poklon kao za život za daleko nebo za usnu devojke klečimo otkidajući sa svoja tela jednu kap da se upije u zelenu zemlju u opustošenu misao.

To što vidim ja vidiš i ti putniče vidi i on nesrećnik pa ipak tebe u skut u izboranu krvavu kandžu molbu tebi poklon niz ruke koje se sklopljene dižu ka suncu...

Dušan BELČA